

MUISTELUN MONET MUODOT – KERTOMUS, KEHOLLISUUS JA HILJAISUUS PAIKAN TIETÄMISEN TAPOINA¹

Kristiina Korjonen-Kuusipuro & Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen

Tarkastelemme artikkelissamme Karjala-muistelua, sen kehollisia ja materiaalisia ulottuvuuksia, muisteluun liittyviä käytäntöjä ja hiljaisuutta osana muistelua. Vaikka Karjalankannaksen menetyksestä on kulunut jo yli 70 vuotta, Karjala-muistelu ja alueen menetykseen liittyvä keskustelu ovat yhä osa suomalaisten kokemusmaailmaa. Karjalaa ei kuitenkaan enää tulkita ainoastaan suomalais-kansallisissa kehyksissä, sillä tutkijat ovat jo vuosia korostaneet Karjala-kuvan monitulkintaisuutta (esim. Fingerroos 2007; Fingerroos 2008; Katajala 2013; Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto-Arponen 2012; Kuusisto-Arponen 2009; Savolainen 2015). Karjala-muisteluun liittyy nykyisin kansallisvaltion rajat ylittävää *transnationaalia* eli ylirajaista elämän pohdintaa (Savolainen 2015), ja näin myös Venäjän nykyhetki kietoutuu osaksi muistelua. Näkökulmien monipuolistumisesta huolimatta Karjala mielletään yhä usein selkeärajaisena alueena. Artikkelissa korostamme, että tästä rajoittuneesta näkökulmasta olisi hyvä pyrkiä eroon, koska kokemusten ja muistojen rakentuminen pitäisi aina nähdä ylikulttuurisesti (ks. myös Stepanova 2008; Knuuttila ja Suutari 2013). Kysymme artikkelissamme, miten Karjalaa muistellaan ja millaiset asiat määrittävät tilallista kuulumisentunnetta? Artikkelimme vastaa näihin kysymyksiin keskustelemalla erilaisista tavoista kehystää kokemushistoriaa.

Muistelu on aina poliittista. Tutkijoiden kiinnostus niin sanottuun muistinpolitiikkaan (*memory politics*) on nostanut arjen valinnat, käytännöt ja rutiinit yhdessä tilallisuuden kokemusten kanssa osaksi poliittisuuden tarkastelua (Till 2005; Hoelscher & Alderman 2004). Poliitiikka ymmärretään tällöin muistelukerrontaan liittyvänä arkisena toimintana, jossa kertoja tekee valintoja ja painotuksia. Samalla hän ilmaisee muistoja ja muistojen aiheuttamia tunteita kehollisesti ja altistaa muistot uudenlaisille, kontekstisidonnaisille tulkinnoille. Tässä artikkelissa muistinpolitiikka ilmenee muistelun kehollisissa ja materiaalisissa käytännöissä, jotka ilmaisevat kuulumisentunnetta. Kehoon taltioituneita kokemuksia voidaan pitää tietämisen tapana, jota nimitämme keholliseksi muistiksi. Se on oleellinen osa yksilöiden ja ryhmien kuulumisen tunteeseen liittyvää identiteettipoliitiikkaa (Kuusisto-Arponen 2009, 2011, 2015, 2016). Kaikkea koettua ei voi ilmaista sanallisesti, mutta kokemukset ovat taltioituneet osaksi kehollista tietämistä (Kuusisto-Arponen 2016). Kehollinen tietäminen tulee esille esimerkiksi ilmeissä, kehon liikkeessä (käsillä

1 Artikkelin on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamia hankkeita SA266161 ja SA304146. Kristiina haluaa erityisesti kiittää Kurkijoen matkalle osallistuneita perheensä jäseniä sekä kaikkia muita matkalaisia.

viittelöinti, kehon pois kääntäminen tai suojaaminen) ja katseen suuntaamisessa. Väitämme, että näiden kehollisten muistelutapojen tutkiminen mahdollistaa useiden, joskus jopa ristiriitaisten, tilallisten identifikaatioiden ja kuulumisten yhtäaikaisen tarkastelun (Korjonen-Kuusipuro ja Kuusisto-Arponen 2012). Kurkijokeen liittyvän tapaustutkimuksen avulla osoitamme, kuinka erilaiset muistelukäytännöt muodostuvat, kuinka niihin otetaan osaa, miten niistä kerrotaan ja ennen kaikkea, miten keholliset käytännöt tulevat näkyviksi yksilöiden muistelukerronnan kautta.

Viime vuosina sekä kulttuuritutkimuksessa että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on kiinnostuttu yhä enemmän eri aistien kautta saavutettavasta tiedosta, tunteista ja näiden merkityksestä arjen jäsentäjinä (Aromaa & Tiili 2014; Davidson ym. 2005; Ingold 2011; Pink 2009). Tunteet on mahdollista nähdä eräänlaisena liimana, joka yhtäältä sitoo ihmisiä toisiinsa ja toisaalta kiinnittää heitä laajempiin sosiaaliin ja kulttuuriin rakenteisiin (Turner & Stets 2005). Tunteilla on oma merkityksensä muistelukerronnassa (Korjonen-Kuusipuro ja Kuusisto-Arponen 2012; Korjonen-Kuusipuro ja Meriläinen-Hyvärinen 2016; Kuusisto-Arponen ja Savolainen 2016), mutta ne voivat samalla luoda hiljaisuuksia, joiden hahmottaminen tutkimuksen keinoin vaatii metodista herkkyyttä kokemusten kehollisuuden ja kertomusten haltuunotossa. Artikkelissamme osoitamme, kuinka erilaiset muistelutavat materialisoituvat puheessa, teoissa ja käytännöissä. Pohdimme, millaisia hiljaisia käytäntöjä muistelussa rakennetaan, uusinnetaan ja toisaalta kuinka näitä hiljaisuuksia haastetaan. Artikkelimme tuo uuden näkökulman kertomusta, kehollisuutta ja hiljaisuutta pohtiviin metodologisiin keskusteluihin: tarkastelemme näitä yhtäaikaisesti ilmentyvänä tietämisen tapoina ja osoitamme, miten näitä muistelukäytäntöjä voidaan tutkia aistietnografian keinoin.

MATKALLA KURKIJOEELLA – TUTKIMUSAINESTO JA MENETELMÄT

Artikkelimme tutkimusaineisto muodostui kesällä 2010, kun Kristiina, toinen artikkelin kirjoittajista, lähti niin kutsutulle kotiseutumatkalle isän puolen sukunsa kotipaikkaan Kurkijoelle. Kurkijoki on osa jatkosodan jälkeen silloiselle Neuvostoliitolle luovutettua Karjalaa. Se sijaitsee nykyisen Venäjän alueella, Laatokan rannalla Parikkalan korkeudella, noin 30 kilometrin päässä Suomen ja Venäjän rajalta. Vuonna 1939 Kurkijoella oli asukkaita hieman yli 10 000, kun taas nykyisin Karjalan tasavallan Lahdenpohjan piiriin kuuluvalla Kurkijoen alueella asuu noin 1500 henkilöä. Koko Lahdenpohjan piirissä asukkaita oli vuonna 2013 vähän yli 6000. (Venäjän Federaation tilastopalvelu.) Alueella on vielä nähtävissä jälkiä suomalaisajasta ja esimerkiksi Kurkijoen pääraitilla suomalaisilme on säilynyt (Böök 2006).

Kristiinan vuonna 1925 syntynyt isä on kotoisin Kurkijoelta, Otsanlahden kylästä. Kesällä 2010 koko perhe päätti tehdä yhteisen matkan Kurkijoelle. Matkalle mukaan lähtivät perheen vanhemmat ja kaikki viisi sisarusta sekä heidän puolisonsa, yhteensä 11 henkilöä. Kolmipäiväiselle, *Kurkijokelainen*-lehden järjestämälle kotiseutumatkalle osallistui kaiken kaikkiaan noin 30 henkeä. Matkaajista vain muutama oli Kurkijoella syntyneitä. Suurin osa oli heidän lapsiaan ja puolisoita tai aivan lapsena evakkoon lähteneitä, joilla ei välttämättä ollut omakohtaisia kokemuksia tai muistoja paikoista. Kaikille osallistujille kyse ei siis ollut matkasta omalle kotiseudulle, vaan kuten Kristiinan veljen ruotsalainen vaimo osuvasti sanoi: ”Det

här var resan till rötter”, tämä oli matka juurille. Paikkoihin tutustumisen lisäksi matkassa oli kyse myös identiteetistä, sillä matka kertoi monella tapaa siitä, keitä me olemme ja mistä me tulemme.

Kristiinan rooli matkalla oli kahtalainen. Hän oli ensisijaisesti matkalla perheensä jäsenenä, tyttärenä ja sisarena, mutta samalla hän oli mukana myös tutkimassa perheensä kokemuksia kotiseutumatkasta. Matkalla mukana olleet 11 perheenjäsentä olivat tietoisia hänen tutkijanroolistaan. Matkan alkaessa hän jakoi perheelleen pienet vihkoset, joihin hän pyysi kirjaamaan matkan aikana syntyneitä ajatuksia tutkimustaan varten. Ennen matkan alkua tarkoituksena oli tarkkailla ja tutkia vain oman perheen jäsenten kokemuksia ja olla muille matkalaisille vain yksi kanssamatkaaja. Tämä ajatus muuttui jo matkan alkuvaiheessa, sillä yksi linja-autossa olevista oppaista tunnisti Kristiinan Vuoksesta väitöskirjaa kirjoittavaksi tutkijaksi ja pyysi häntä pitämään esitelmän tutkimuksestaan linja-autossa. Pitäessään esitelmää Kristiina kertoi muille matkalaisille tutkimuksestaan oman perheensä kotiseutumatkailuun liittyen. Tutkijan roolista tuli näin kaikille näkyvä osa kotiseutumatkan tekoa, ja alun perin suppeammaksi aiottu tutkijan rooli laajeni koskettamaan kaikkia matkalaisia, joskin varsinaisen analyysin kohteena oli vain Kristiinan perheen osallistuminen kotiseutumatkaan. Oma perhe suhtautui aiottua näkyvämpään tutkijanrooliin vaihtelevasti. Omaan kenttätyöpäiväkirjaansa Kristiina kirjoitti:

”Äiti ja isä näyttivät tyytyväisiltä, mutta veli ja siskot takapenkillä nauroivat räkäisesti, kun kävelin takaisin paikalleni [bussissa pitämäni] esitelmän jälkeen. Ehkä heistä oli noloa kun pikkusisko joutui oppaan rooliin tai ehkä he nauroivat jollekin muulle?”

Tutkimusaineisto kerättiin osallistuvaan havainnointiin perustuvan etnografisen tutkimusotteen avulla. Matkalta kertyi kenttätyömuistiinpanoja ja perheen jäsenten muisteluvihkosiin kirjoittamia pieniä tarinoita. Näiden lisäksi aineistona on matkalta kertyneet noin 270 valokuvaa. Aineistoa on tulkittu hyödyntäen antropologi Sarah Pinkin kehittämää aistietnografiaa (*sensory ethnography*, Pink 2009). Aistietnografia painottaa tutkittavien ja tutkijoiden moniaistillisten kokemusten merkitystä paikan tarkastelussa. Keskeistä tässä lähestymistavassa on kehollisuuden korostaminen ja läsnäolon muotoutumisen tarkastelu. Aistietnografia ei kuitenkaan ole pelkkä tapa analysoida tai kerätä aineistoa, vaan se osa etnografian työvälineistöä, joka auttaa laajentamaan kokemusten ja näille annettujen merkitysten ymmärtämistä. Tämä tarkoittaa myös sen pohtimista, mitä tieto itsessään on, millä tavoin me tutkijat keräämme ja tallennamme tätä tietoa ja erityisesti, miten tutkijasta tulee osa tiedontuottamista.

Aistietnografia on artikkelissamme metodologinen valinta, joka korostaa aineiston analyysia vahvasti tutkijan omiin kehollisiin kokemuksiin sidoksissa olevana tietämisen tapana. Analyysi on prosessi, jossa lisää tietoa syntyy muistelun ja kuvittelun kautta. Analyysiä tapahtuu siis koko tutkimuksen ajan, ei pelkästään lähilukemalla aineiston sisältöä. (Pink 2009, 120–121; Aromaa & Tiili 2014, 258–261.) Tutkimuksessamme on läsnä myös autoetnografinen ote, jossa Kristiinan omat kokemukset Karjalan muistamisesta ja oman identiteetin rakentumisesta yhtenä

perheensä jäsenenä korostuvat ja ovat osa tutkimusaineistoa. Tutkijana hän ei pelkästään havainnoinut kentällä, vaan kuuluu itse oleellisena osana tutkimaansa kenttään ja jopa muokkaa sitä (ks. myös Fingerroos & Jouhki 2014, 91). Tutkimuksen onnistumisen kannalta on ollut tärkeää, että kenttätyökokemuksia on voinut pohtia ja analysoida toisen tutkijan kanssa (ks. myös Meriläinen-Hyvärinen 2010, 62–63; omien perheenjäsenten tutkimisesta ks. myös Korpela ym. 2016 ja Koskinen-Koivisto 2014).

Rikkaan ja laajan empiirisen aineiston vuoksi kohdennamme analyysin tässä artikkelissa karjalaisille kotiseutumatkoihin tyypillisiin, jopa rituaalinomaisiin, muistelukäytäntöihin. Havainnoimme erityisesti hiljaisuuksia, joita muistamisen kehollisuus tekee näkyväksi. Näitä tarkastelemme edellä esitettyä aistietnografiaa hyödyntäen. Olemme analysoineet perheen tuottamien muistikirjamerkintöjen, Kristiinan päiväkirjamerkintöjen ja valokuvien luomaa kotiseutumatkaa tapahtumien ja käytäntöjen ketjuna. Näissä käytännöissä luodaan kotiseutumattojen kertomuksellinen ydin kerta toisensa jälkeen uudelleen, mutta aina myös tiettyssä tilanteessa ainutkertaisena. Näin ollen jäsenämme kerrottuja ja kehollisia muistelukäytäntöjä erilaisina paikkaan liittyvinä tietämisen tapoina.

PAIKAN TIETÄMISEN TAVAT: MUISTELUN KERRONNALLISUUS JA KEHOLLISUUS

Ei ole olemassa yhtä Karjalaa vaan monia. Karjala on yhä kokemuksien rajamaa, jossa tapahtuu useita ”kohtaamisia”, jossa sekä tuotetaan uudestaan että haastetaan erilaisia fyysisiä, kulttuurisia ja sosiaalisia rajoja. Suomalaisten kotiseutumattoilla korostuu yhä menetetyn paikan kaipuu, minkä rinnalla rakennetaan uudenlaista hybridistä mielenmaisemaa (Kuusisto-Arponen 2009). Aineistossamme voi nähdä, että tässä mielenmaisemassa myös Karjalan alueen nykyisillä asukkailla on sijansa, toisin sanottuna myös nykyisten venäläisten asukkaiden koetaan olevan osa Karjalaa.

Rajamaata jäsenetään tyypillisesti stereotyyppien kautta. Lisäksi muistelun geopolittiset reunaehdot vaikuttavat siihen, miten ”toisia” ja toiseutta kohdataan. Kansallinen kertomus saa tällöin usein voimallisen aseman, mikä johtaa esimerkiksi tiettyjen muistelutapojen toistuvuuteen kotiseutumattoilla. Myös tämän tutkimuksen aineistosta löytyi kansallisen kertomuksen toistoon liittyviä piirteitä ja kansallisen kertomuksen tunnistamista. Tästä erinomaisena esimerkkinä oli tilanne, jossa Kristiinan veli pohti Suomen ja Venäjän välistä rajaa ylitettäessä: ”Pitääkö nyt ruveta vertailemaan maita keskenään, kuten kuulemma pitää tehdä”. Tällä hän ilmaisi kuulleen, miten kotiseutumattoilla tulisi käyttäytyä. Vanhempien sukupolvien osalta kotiseutumattoille tyypillistä onkin vertailu nostalgisen muistinpaikan ja uuden kokemuksen kautta näkyväksi tulleen paikan välillä (Savolainen 2015, 245).

Artikkelissamme tarkastelemme *kertomusta* tietämisen muotona. Se on tapa ymmärtää, jäsentää ja raportoida elettyä kokemusta. Muisti ja kertomus liittyvät aina yhteen. Kertominen itsessään edellyttää jonkinasteista muistamista ja muotona kertomus auttaa muistamaan. (Hyvärinen 2007, 137; Hyvärinen 2014, 31.) Vaikka muistilla joidenkin tutkijoiden mukaan on kerrottu luonne (*storied nature*,

Hua 2009, 135–148), muisti valikoi ja tuottaa aina menneisyydestä tulkinnan ja uuden kertomuksen nykyhetkestä käsin. Muisti ei siten ole yksi yhtenäinen kertomus, vaan siihen kuuluu monenlaisten kertomusten lisäksi erilaisia kertomusten katkelmia, ei-tietoinen muisti sekä keholliset muistot. Muistia voidaankin pitää dynaamisena, multilineaarisena ja jopa sumeana (*fuzzy*). (Erlil 2010, 1–15; Erlil 2011, 11; Korjonen-Kuusipuro & Meriläinen-Hyvärinen 2016, 28.) Kertomuksen rajoja on haastettu monesta suunnasta, ja esimerkiksi evakkomatkojen kokemuksia kirjoitetussa muistelukerronnassa tarkastellut Ulla Savolainen on todennut, että ”muistelukerronnassa on vahva fyysinen, kehollinen ja paikkoihin kiinnittyvä ulottuvuus”. Pierre Noran käsitteistöön nojaten hän tulkitsee kehollisia muistoja, materiaalisia todisteita, lähteitä, paikkoja tai nimettyjä historiallisia yksityiskohtia muistin paikkoina, jotka muistelussa muuttuvat symbolisiksi kiinnekohdiksi – ankureiksi nykyisyydestä menneisyyteen. (Savolainen 2015, 366.)

Karjala-muistelussa yhdistyvät useat kokemukselliset rajapinnat ja kerronnalliset kehykset. Muistelukerronnassa voidaan erotella ainakin kolmenlaisia kerronnallisen jäsentämisen kehyksiä: kansallinen, yhteisöllinen ja kehollinen (Kuusisto-Arponen 2008a, 175–178). *Kansallisessa kertomuksessa* korostetaan Suomen valtiollisen territorion ja itsenäisyyden säilyttämisen vaatimaa uhrausta. Karjalan menetys jäi kansallisessa kehyksessä vuosikymmeniksi geopoliittisesti haasteelliseksi kysymykseksi, josta osin myös vaiettiin. Erityisesti Karjalan palauttamisesta käytyihin julkisiin puheenvuoroihin suhtauduttiin valtiollisella tasolla erittäin varoen. Samoin sodan aiheuttamasta henkisestä kuormasta muille kuin sotilaille on alettu laajamittaisemmin puhua yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa vasta 2000-luvulla (esim. Kinnunen ja Kivimäki 2006; Näre ym. 2007; Junila 2008; Kuusisto-Arponen 2008b).

Karjalaisen yhteisön omassa kertomuksessa sen sijaan korostuu selviytyminen, joka määrittä ”meidät karjalaiset” yhtenäiseksi kokijajoukoksi. ”Lähdimme, tulimme ja selviydyimme” -kertomus on kuitenkin aina kiinnittynyt osaksi laajempaa ”me” -kategoriaa eli kaikkia suomalaisia. Tämä on ollut yksi karjalaisten sopeutumisen tärkeä elementti heti sodan jälkeen. Sen sijaan karjalaisen yhteisön muistelu liittyi varsin pitkään menetetyin paikan kaipuuseen. Vasta viime vuosina yhteisöllisessä identiteettipolitiikassa on tapahtunut selkeä suunnanmuutos. Muistelun keskiöön on tullut pakotetun siirtymisen kehollisuus ja tunnemuistojen välittäminen jälkipolville. (Kuusisto-Arponen 2008a) Tätä identiteettipoliittisen strategian muutosta voidaan kutsua jopa uudentyypiseksi karelianismiksi (vrt. Fingerroos 2007, 16–18). Muutos perää oikeutta muistella vapaasti ja korostaa mahdollisuutta tuoda julkisesti esille yhteisön useita tilallisia sidoksia kiinnittymättä varsin politisoituun Karjalan palautuskeskusteluun (Kuusisto-Arponen 2008a).

Kolmantena kerronnan ja kuulumisentunteen kehystäjänä on *kehollisuus*. Tämä on aina ollut läsnä Karjala-muistelussa, mutta kokemuksien kehystämisessä se on jäänyt selkeästi kahden edellä kuvatun hahmottamisen tavan jalkoihin. Kehollinen tietäminen ei välttämättä edellytä aktiivista tietoisuutta, sillä keho kykenee tietämään ja muistamaan myös ilman ”minän” tietoista läsnäoloa. Tuloksena on erityistä hiljaista tietoa, joka ei ole suoraan tietoisuuden ja älyllisen toiminnan välittämää. (Uotinen 2010) Kehollinen tieto voi olla kokijalleen sumeaa, epämääräistä ja

vaikeasti kielellistettävää. Uotisen mukaan (2010, 93) tämä on jopa merkityksellistämistä pakoilevaa. Tästä johtuen kehollinen tieto vaatii tutkijalta erityisen tarkkaa tulkintaa ja moniaistillista aineistonkeruuta.

Kerrottujen, elettyjen, ja kehollisten kokemusten kautta muodostuu aistittu Karjala. Muistelun kautta syntynyt Karjala voi näyttäytyä hyvinkin erilaisena kokijasta riippuen. Esimerkiksi eri sukupolvien muistot ja kokemukset samoistakin paikoista ovat erilaisia. Usein ajatellaan, että kokemus on merkityssuhde, jossa paikka itsessään ja sellaisenaan ei muodosta merkityksiä ilman paikassa elävää ihmistä. Tämä suhde perustuu pitkälti kieleen, sillä eri aistien kautta saatavien kokemusten ilmaisuun tarvitaan sanoja ja yhteistä kieltä, jotta voisimme jakaa kokemukset toistemme kanssa ja ymmärtää toinen toistamme. (Vrt. Meriläinen-Hyvärinen 2010, 70). On kuitenkin mahdollista, että kehollisia paikkakokemuksia on vaikea sanallistaa ja välittää kertomalla. Lisäksi muistot tärkeiksi mielletyistä paikoista tulevat näkyviksi esimerkiksi erilaisissa esineissä, valokuvissa, maalauksissa, teksteilleissä ja jopa kodin sisustuksen värivalinnoissa (Sireni 2016, 63–74). Tällaisenaan muistinpaikat ovat siis jaettuja kokemuksia, vaikka myös materiaalisuudella voi olla yksilöllisiä merkityksiä eri ihmisille (Kuusisto-Arponen ja Savolainen 2016). Näistä paikoista kerrottaessa syntyy tihentymiä, niin sanottuja muistojen solmuja, joihin materiaaliset elementit usein liittyvät (Korjonen-Kuusipuro 2012, 118).

MUISTELUN TOISTUVAT KÄYTÄNNÖT JA HILJAISSUUS KURKIJOEELLA

Kotiseutumatkoilla muistelun, muistamisen ja hiljaisuuden dynamiikka on erityisen mielenkiintoinen tarkastelun kohde, sillä paikan tietäminen pitää sisällään nämä kaikki elementit. Kuten Jay Winter (2006, 4) toteaa, hiljaisuutta ei pitäisi nähdä synonyyminä unohtamiselle, vaan hiljaisuus on aina sosiaalisesti tuotettua. Hiljaisuus on myös tapa tietää. Se viittaa usein kertomuksen tai sanojen puuttumiseen, ja tästä syystä hiljaisuuden tutkimiseen täytyy soveltaa muun muassa osallistuvaa havainnointia ja metodista triangulaatiota. Erilaisten aineistojen, kuten havainnointien, päiväkirjamerkintöjen, valokuvien ja historiallisten dokumenttien analyysin kautta on mahdollista tarkastella hiljaisten muistojen materialisoitumista (myös Kuusisto-Arponen & Savolainen 2016, 61–66).

Suomalaisten kotiseutumatkat Karjalaan pitävät sisällään useita matkoista toisiin toistuvia elementtejä, joiden kautta kaipuun paikkaa pyritään tekemään näkyväksi (Fingerroos 2006; Kuusisto-Arponen 2008a, 2009). Nämä toistuvat käytännöt ovat osa kommunikaatiota, viestin välittämistä toisille, ja ne lujittavat osaltaan ryhmän jäsenten siteitä toisiinsa eli kollektiivista identiteettiä. Karjalankannaksen alueelle on pystytetty useita muistopatsaita ja -laattoja ja kotiseutumatkoilla vierailullaan usein näillä paikoilla. Samoin seppeleiden laskeminen muistomerkeille tai suomalaisten haudoille on yksi keskeisimmistä kollektiivisista käytännöistä, joihin kotiseutumatkalaiset iästä riippumatta osallistuvat. Kotiseutumatkoja tarkasteltaessa voidaankin sanoa, että näiden toistuvien käytäntöjen kautta kaikki matkalle osallistujat tulevat hetkeksi osaksi karjalaista mielenmaisemaa. Kotiseutumatkojen käytännöt ovat kokemuksellisia, moniaistillisia ja kehollisia. Niihin liittyy osallistumista, kulkemista, koskemista, haistelua ja maistelua. Kotiseutumatkoilla on

yleensä mukana oppaat, joilla on tärkeä merkitys toiminnan ja muistelun käytäntöjen luomisessa ja ihmisten osallistamisessa toimintaan.

Myös materiaalisuus ja muistaminen kietoutuvat yhteen. Erilaiset matkanteon objektit (Lury 1997) eli muistoesineet ovat tärkeä osa kotiseutumatkoja ja kotipaikan muistelua. Muistoesineet on mahdollista nähdä paikkoja, tapahtumia ja aikaa yhteen sitoviksi objekteiksi (Savolainen 2015, 227). Kuusisto-Arponen ja Savolainen (2016) ovat todenneet, että kertojan näkökulmasta materiaalisuus antaa kerrotuille muistoille uskottavuutta. Kotiseutumatkoilta muistoesineiksi kerätään esimerkiksi kiviä, hiekkaa ja kasveja. Tämä toistui myös matkalla, johon Kristiina perheineen osallistui. Perhe keräsi yhdessä mehikasveja ja kulleroiden juurakoita mukaansa. Bussiin oli tätä varten pakattu lapioita, ja jonkun nähdessä hyvän kasvipaikan matka saatettiin keskeyttää, jolloin ihmiset ryntäsivät ulos kaivamaan juurakoita. Kasvien tuonti Suomeen Venäjältä ei periaatteessa olisi sallittua, mutta bussin kuljettaja kertoi matkalaisille, että tullissa kotiseutumatkaajien muistoksi keräämiä kasveja katsotaan usein läpi sormien. Osa matkalla mukana olleista keräsi mukaansa vettä Laatokasta sekä saunavastoja. Nämä kotiseutumatkoilta mukaan kerätyt aineelliset merkit konkretisoivat hiljaisia muistoja. Matkatessaan takaisin nykyisen Suomen rajojen sisälle nämä matkanteon objektit tekevät menetetyin paikan näkyväksi uudessa tilassa ja toimivat muistamisen tukena siellä (Kuusisto-Arponen 2007). Samoin Kristiinan perheen keräämät kasvit saivat uuden paikan hänen eteläkarjalaisen kotinsa pihalta.

Kertoen jäsenelty

Kokemusten jakaminen on yhteisellä matkalla tärkeää. Näin muistaminen ja muistelu liittyvät käytännössäkkin vahvasti kerrontaan. Eräs matkaaja totesikin, että ”vuosilukuja ja paikannimiä on vaikeata muistaa, mutta nyt nuo luvut ja kirjaimet saavat kasvot, tulevat tutuiksi”. Näin muistaminen jälkikäteenkin muuttuu helpommaksi. Kotiseutumatka on mahdollista nähdä yhtenä suurena muistelukäytäntönä, jossa tietyt osat seuraavat toisiaan. Seuraavaksi käymme läpi muutamia keskeisiä osia näistä kotiseutumatkojen muistelukäytännöistä.

Koko linja-automatka kohti Kurkijokea itsessään oli muistelutilanne. Enemmistö matkalaisista muisteli vanhemmiltaan, isovanhemmiltaan ja muilta sukulaisilta kuultuja kertomuksia Kurkijoesta. Moni kertoi tarinoita paikoista, joista oli lukenut, ja Kurkijoesta kertovia kirjoja kiersi linja-autossa. Myös oppaat lukivat osallistujille matkan edetessä katkelmia Karjala koskevista matkakirjoista. Koska matkalaisista useat eivät itse olleet eläneet Kurkijoella, toivat kirjat heille uutta tietoa paikoista. Muistelijoillekin kirjat toimivat yhtäältä oman muistin tukena ja toisaalta vahvistivat muistojen todenperäisyyttä (ks. myös Korjonen-Kuusipuro 2012, 45; Kuusisto-Arponen & Savolainen 2016, 61–62). Linja-auton pysähdellessä mukanaolijat tutustuivat toisiinsa ja kertoivat omaa sukhistoriaansa muille osallistujille. Osa matkalaisista tunsu toisensa jo aiemmilta matkoilta. Mitä lähemmäs Kurkijokea linja-auto tuli, sitä tiheämmäksi muistelukeskustelu kävi. Ensi kertaa matkassa olleiden katseet kiinnittyivät erityisesti ohi kiitäviin maisemiin. Muistelemisen mielenkiintoinen piirre oli, että Kristiinan oman perheen jäsenet, joilla ei ole aiempaa kosketusta Kurkijoelle, alkoivat muistella omaa lapsuuttaan täysin toisella puolella

Suomea. Tähän johti osittain se, että Karjalankannaksen hiekkatiet ja puhelinlinjat muistuttavat heitä juuri heidän oman lapsuutensa maisemista. Osallisuus muistelutapahtumaan voi näin ollen rakentua hyvin erilaisten muistojen ja yhteisyyden rakentamisen avulla.

Kävellen muisteltu

Kävellen tehdyt kierrokset ovat osa kotiseutumatkailua. Ensimmäisenä iltana Kurkijoella Kristiinan perhe kiersi yhdessä koko kylän. Hänen isänsä esitteli perheelleen luonnonnähtävyyksiä ja vielä jäljellä olevia suomalaistaloja sekä muisteli henkilöitä, joita taloissa oli asunut. Oli hauska huomata, kuinka monet muutkin matkalaiset kiersivät kylää pienissä ryhmissä ja aina vastakkain tullessaan jakoivat kokemuksiaan vaihtamalla muutaman sanan keskenään. Välillä etsittiin jotain tiettyä talonpaikkaa, toisessa hetkessä taas muisteltiin esimerkiksi kauppojen tavaravaliokimaa. On merkillepantavaa, kuinka neuvostoaikaiset tai myöhemmät venäläiset rakennukset eivät näitä matkalaisia juurikaan kiinnostaneet, vaan ne ohitettiin joko hiljaisuuden vallitessa tai pohdittiin, mikä talo mahtoi paikalla aikaisemmin sijaita. Näistä rakennuksista jotakin kyselevälle vastauksena oli usein pelkkä hiljaisuus tai jopa hieman ärsyyntynyt tokaisu ”tuo ei ole meidän”.

Kävelyn kehollisuutta korostaneet antropologit Tim Ingold ja Jo Lee Vergunst (2008, 2) ovat todenneet, että ”käveleminen ei ole jotain mitä keho tekee vaan jotain mitä keho itse asiassa on”. Kävelyhaastatteluista (*walking along*) onkin tullut viime vuosina suosittu tapa tehdä etnografista tai yhteiskuntatieteellistä arjen tutkimusta (Pink 2009; Ingold & Lee Vergunst 2008; Kuusisto-Arponen 2009; Harava & Kilpeläinen 2013). Vaikka tutkimuksessamme emme metodisesti käyttäneet kävelyhaastattelua, kävelyn ja muistelun yhteys on erityisen mielenkiintoinen. Kävelyn rooli muistelussa tuli erityisen näkyväksi vierailuilla varsinaisilla entisillä kotipaikoilla, joille järjestettiin useita bussikuljetuksia. Kuten kylän kiertämisessäkin, olennainen osa näitä käyntejä oli käveleminen pienissä ryhmissä paikasta toiseen ja sen aikana tapahtuva vilkas keskustelu. Muistelu tapahtui käydyn dialogin lisäksi kehollisuuden ja materiaalisuuden kautta. Kristiinan Kurkijoella tekemien havaintojen mukaan juuri kävelyn merkitys muistamiselle oli olennaista:

Nousemme mäkeä ylös, meidän perhe ja isän entisen naapurin tytär miehineen. He molemmat ovat olleet vauvoja lähtiessään Karjalasta. Puhetta tulee jatkuvana virtana ja välillä seisotaan pitkiäkin aikoja miettimässä jonkin talon paikkaa ja sen asukkaita. Aina ei olla yhtä mieltä siitä keitä talossa on asunut. Me muut matkalaiset emme näköjään näe maisemaa samalla tavoin kuin kurkijokelaiset. Myöhemmin kiipeämme isän syntymäkodin takana olevalle Ristkalliolle. Isä hypähtelee sinne tänne, viittilöi käsillä lapsuutensa mäenlaskupaikkoja ja säntäilee etsimässä jotain suurta puuta. Isän suu käy koko ajan, joten on vaikeata tallentaa kaikkia tarinoita. Minulle tulee tunne, että jos vain olisi talvi ja isällä sukset, niin johan se tuosta mäkeä hurauttaisi alas vaikka ikää on jo 85 vuotta. (Kristiinan kenttäyömuistiinpanot.)

Oheisessa katkelmassa tulee esiin, miten runsaasti sanallistettuja muistoja kotiseutumatkailuun liittyy ja miten paikoilla kävely innostaa muistelemaan sekä herättää jo unohdettuja muistoja. Artikkelissamme haluamme kiinnittää erityistä huomiota

Kuva 1: Kävely korostaa muistelun kehollisuutta. Muisteluun liittyy myös ”käsillä puhuminen”. (Kuva: Kristiina Korjonen-Kuusipuro 2010)

muistelun kehollisuuteen, jota päiväkirjamerkinnässä ilmentää paitsi vilkas keskustelu, myös käsillä selittäminen ja viittelointi sekä isän ”hypähtely sinne tänne”. Lisäksi muistin tukena käytettiin materiaalisia objekteja. Välillä joku matkaajista kaivoi repustaan esimerkiksi kirjoja tai karttoja muistelun tueksi. Paikoin tieltä poikettiin metsään tai pellolle tarkistamaan löytyisikö sieltä talon kivijalkaa tai joitain muita konkreettisia jäänteitä, jotka tukisivat vuosikymmenien takaisia muistikuvia. Aina näitä jäänteitä ei kuitenkaan löytynyt, eikä ollut varmuutta paikan oikeasta sijainnista. Tämä johti muun muassa keskusteluihin, joissa tarkistettiin kartoista esimerkiksi vanhojen teiden paikkoja ja muita maamerkkejä. Näyttää vahvasti siltä, että käveleminen ja konkreettinen paikoilla vierailu ”virkistävät muistia”, ja mieleen palaa jo unohtuneitakin asioita (esim. Kuusisto-Arponen 2009, 2015). Muistojen palautumiseen kiinnittivät huomiota muutkin seurueen jäsenet. Kristiinan veljen vaimo kirjoitti omaan muisteluvihkoseensa seuraavasti:

Isä-Matti on näyttänyt asiantuntijuutensa ja tuntuu siltä, että hän muistaa asioita täällä paikan päällä enemmän ja paremmin ja elävämmin. [...] Isä-Matti näytti lapsuutensa aikaisia leikkipaikkojaan, peltoja ja teitä. Pitkä kävely kotimaisemissa ei näyttänyt väsyttävän ja hän tuntui muistavan uusia asioita kotipaikastaan. (Muisteluvihko IK2010.)

Rituaalein uusinnettu

Yhtenä matkan ”virallisista” muistelukäytännöistä olivat käynnit ja seppeleiden laskeminen erilaisilla muistomerkeillä ja hautausmailla. Kristiinan perheen matkalla nämä toteutettiin ensimmäisenä päivänä tehdyn kiertoajelun yhteydessä. Kierros

alkoi Kurkijoen palaneen tai poltetun kirkon kivijalan viereen pystytetyiltä suomalaisten 1918 muistomerkillä ja (talvisodan) sankarihautausmaan muistomerkillä. Päivän aikana käytiin kahdella Kurkijoen kolmesta hautausmaasta. Seppeleiden lasku on hyvin harras, vakava ja ”pyhä” tapahtuma, joka tuntui olevan erityisen tärkeä monille vanhemmille henkilöille.

Vaikka hautausmaalla käynteihin liittyi omien sukulaisten hautapaikkojen etsiminen, näytti kuitenkin ajoittain siltä, että niille, joilla ei omakohtaista kosketusta Kurkijokeen ollut, hautausmaakäynnit tai seppeleiden lasku ei tuntunut yhtä merkitykselliseltä kuin vanhemmalle sukupolvelle. Oppaat joutuivat hieman paimentamaan ihmisiä seppeleenlaskun ääneen. Oppaat ovatkin merkittävässä roolissa, kun kotiseutumatkan toimintoja suunnitellaan ja ennen kaikkea kun niitä toteutetaan matkan aikana. Oppaat määrittelevät kiertoreitit ja päivien konkreettisen ohjelman. Ainakin Kurkijoen matkalla heidän roolinsa oli perinteisen oppaan roolia laajempi, sillä myös heidän juurensa olivat Kurkijoella ja he kertoivat aiemmista Kurkijokeen liittyvistä kokemuksistaan ja muistoistaan. (Vrt. Vainikka 2015, 37; 44–45.)

Kurkijoen kotiseutumatkalla oppaat ”määräsivätkin” seppeleiden laskijat ja niin myös Kristiinan tehtäväksi tuli osallistua tähän. Hän laski yhdessä veljensä kanssa seppeleen Kurkijoen hautausmaan puuristin viereen. Vaikka Kristiina koki tehtävän tärkeänä, hän koki myös haluttomuutta osallistua tehtävään. Kieltäytyminen tuntui kuitenkin täysin mahdottomalta ja haluttomuus osallistua tähän rituaaliin konkretisoitui vain hiljaisena vastarintana. Kristiina ei saanut sanottua edes omalle perheelleen, että tapahtumaan pakotettuna osallistuminen ei tuntunut hänestä hyvältä. Juuri tässä hiljaisuus konkretisoituu rajantekona osallistumisen ja osallistumattomuuden välillä. Harras seppeleiden lasku ei välttämättä aina puhuttele jälkipolvia, koska kosketus paikkaan ja siellä eläneisiin ihmisiin ei ole osa kokijan omaa elettyä mielenmaisemaa. Tästä ei kuitenkaan keskusteltu ääneen, vaan sen saattoi havaita ja tulkita ainoastaan ihmisten kehollisesta käyttäytymisestä. Puhuttelelemattomuuden aiheuttaman käyttäytymisen vuoksi oppaat joutuivat huolehtimaan kotiseutumatkailijoiden liikkumisesta ja huomauttamaan, että tilanteessa tulisi olla hiljaa. Lisäksi jokunen matkalainen jäi hautausmaakäynneillä linja-autoon istumaan. Tämä voidaan tulkita ”hiljaiseksi protestiksi” pakonomaiselle osallistumiselle. Hiljaisuuteen liittyi toki myös empatiaa ja myötätuntoa heitä kohtaan, joille näillä käytännöillä oli suurempi merkitys. Seppeleiden laskun vieraaksi kokeneet eivät halunneet loukata niitä, joille se näytti olevan tärkeää. Tässäkin nojattiin kehollisuuden tulkintaan, eikä niinkään sanalliseen viestintään.

Vaieten unohdettu, naurulla kuitattu

Elämään Karjalassa ja ehkä myös oman perheen historiaan liittyy paikoin ikäviäkin muistoja, joita ei yhteisessä muistelussa kenties haluta nostaa esille. Tällaisia muistoja voi olla esimerkiksi läheisen kuolema epäselvissä oloissa, oman perheen köyhyys tai sukulaisten väliset riidat. Usein nämä ikävät muistot paljastuvat juuri kehon kielen kautta. Kristiinan isä reagoi tällaisiin muistoihin esimerkiksi pois käännettyllä katseella ja hiljaa lausutulla ”en minä nyt muista” -toteamuksella. On ihan selvää, ettei kaikkea tarvitsekaan kertoa ja todellistakin unohtamista on tapahtunut. Voi olla, että muistikuvat tilanteista ovat niin ristiriitaisia, ettei niitä

haluta kertoa, koska ne eivät saa yhtenäisen kertomuksen muotoa. Olipa syy mikä hyvänsä, "muistamattomuudet", epäselvät muistikuvat ja kertomusten katkeamiset aiheuttivat keskustelua perheen sisällä. Kukaan ei kuitenkaan halunnut nostaa vaiettuja asioita enempiä esille, vaan niihin saatettiin suhtautua myös vitsailemalla tai vähättelemällä asioita. (Negatiivisista kokemuksista ja surullisista muistoista kertomisesta ks. Siim 2016, 75.)

Sarkasmi ja huumori olikin yksi tapa suhtautua vaikeisiin asioihin. Kun Kristiina jälkeinpäin tarkasteli tutkimusaineistoaan, hän tulkitsi päiväkirjamerkintöjä sisältä päin, perheensä yhtenä jäsenenä. Eräs kuvaava esimerkki oli hänen vanhemman veljensä matkapäiväkirja. Hän kirjoitti siihen vain yhden lauseen, joka kuului: "Kaunis Karjala – ei ne evakot kaikkia valehella." Lause on lyhyt, ja ulkopuolinen tutkija voisi tulkita sen epäkohteliaaksi ja välinpitämättömäksi lausahdukseksi, jossa jopa väitetään, että evakkoon joutuneet valehtelivat kokemuksistaan. Kenttätyöt avaavat kuitenkin myös toisen mahdollisuuden virkkeen tulkintaa. Kristiina tutkijana näki Kurkijoen matkan aikana veljensä silmiin syttyneen kiinnostuksen ja innostuksen, ja kuuli hänen suunnittelevan uutta matkaa Kurkijoelle. Hän tulkitsi esitetyt lauseen seuraavasti: "Kaunis Karjala" tarkoittaa, että maisemat olivat todella kauniit ja matka oli ollut hänelle, ehkä hieman jurolle suomalaismiehelle, todellinen elämys. Matkan aikana veli ihasteli Kurkijoen maisemia useaan otteeseen. Lauseen toinen puolikas "ei ne evakot kaikkia valehella" puolestaan kertoi siitä, että veli oli elänyt lapsuutensa isän ja hänen äitinsä sekä muiden sukulaisten Karjala-kertomusten keskellä ja oli pienenä poikana kuullut kyllästymiseen asti sukulaisten Karjala-muistelua. Tällä lauseella veli ilmaisi ymmärtäneensä menetyksen kokemuksen ja antoi ehkä hieman karkein sanoin kunnioituksensa kotinsa menettäneitä karjalaisia kohtaan. Yleisemmällä tasolla lausahdus viittasi myös puheeseen siitä, kuinka karjalaisilla on ollut tapana liioitella menetetyt Karjalan kauneutta ja mahtavuutta. Sitaatin tulkinta edellyttää, että tutkija tuntee tulkittavansa ajatuksia, tunteita ja hänen elämänsä historiaa. Vaikka tutkija tuntisikin tutkimuksensa kohteen hyvin, on etenkin tunteiden tulkinnessa noudatettava tiettyä varovaisuutta. Tunteita on helppo tulkita väärin ja vääristä lähtökohdista. Tutkija voi esimerkiksi erehtyä tulkitsemaan omia tunteitaan haastateltavan kertomuksen kautta. (Ks. myös Beatty 2010, 437.)

Hiljaisesti kohdattu toisten Kurkijoki

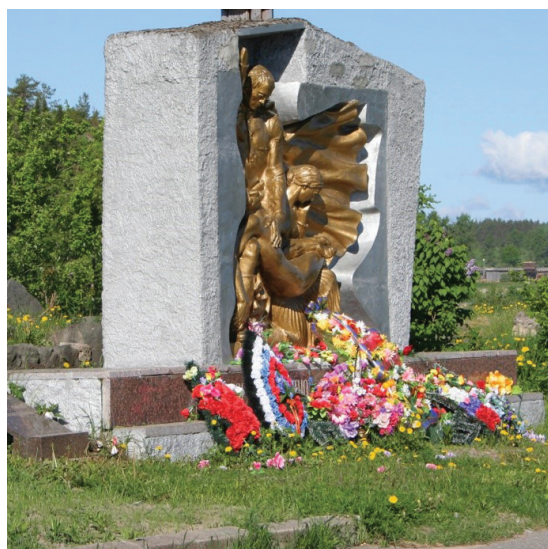
Kurkijoki on siellä syntyneille erinäköinen paikka kuin se, minkä Kristiina perheineen kohtasi matkan aikana kesällä 2010. Matkalaiset eivät voineet välttyä siltä tosiasialta, että siellä asuivat nyt muut, paikat olivat muuttuneet ja jopa hävinneet. Tästä huolimatta nämä monikerroksiset muistin paikat voivat konkreettisesti koetuinakin säilyä merkittävänä menneisyyden ja nykyisyyden suhdetta todistavina paikkoina (Savolainen 2015, 248). Kurkijoella on edelleen jäljellä vanhaa suomalaista rakennuskantaa, sillä sota ei varsinaisesti tuhonnut kylää tai sen rakennuksia. Vaikka matkailu on tuonut alueelle lisää tuloja, aluetta leimaa silti ainakin paikoin ränsistyneisyys ja jopa köyhyys. Asukkaat vähenevät, vaikka uutta asutuskantaa rakennetaan. Nykyisillä Kurkijoen asukkailla on myös halu säilyttää vanhaa. Paikalliset toimijat ovat olleet yhteydessä suomalaisiin tahoihin, jotta saisivat tietää alueen suomalaisesta historiasta enemmän ja huomioida jäljellä olevaa

suomalaista rakennusperintöä tulevassa kaavoitusprosessissa. Suomalainen Kurkisaatiö on toiminut linkkinä alueen nykyisten ja entisten asukkaiden välillä.

Hiljaisuus kotiseutumatkoilla korostuu usein "toisen" eli venäläisten ihmisten ja heidän maailmansa kohtaamisessa. Kristiinan isän vanhan kotipaikan omistaa Pietarista kotoisin oleva sotilasuralla ollut mies. Koska isä ei puhu venäjää, hän oli ennen matkaa hyvin huolissaan siitä, saammeko mennä tutkimaan paikkoja. Kristiinan venäjän kieltä osaava kollega kirjoitti perheelle mukaan pienen kirjeen, jonka he voisivat näyttää tarvittaessa paikan uudelle omistajalle. Kun he kävelivät kohti kotipaikkaa, mies tulikin heitä vastaan. Kirje näytettiin hänelle, ja uusi omistaja toivotti perheen englanniksi lämpimästi tervetulleeksi. Kohtaaminen oli lämminhenkinen, ja mies kehui paikkaa omaksi lempipaikakseen. Huojennus näkyi Kristiina isän kasvoilta ja hän mainitsi vielä myöhemminkin, kuinka ystävällinen mies oli ollut. Isän synnyinkotia ei enää ole, mutta naapurin talo on edelleen olemassa, samoin tutut maisemat ja lapsuuden leikkipaikat.

Vaikka kotiseutumatkoilla pystyy varsin hyvin välttelemään venäläisyyden kohtaamista, Kurkijoella toisen maailman kohtaa väistämättä esimerkiksi hautausmaalla ja muistomerkeillä. Toinen Kurkijoen hautausmaista on venäläisten käytössä, ja suomalaiset haudat ovat muistoristiä lukuun ottamatta kadonneet. Vanhemmalta hautausmaalta löytyy vielä muutamia vanhoja suomalaisia hautakiviä. Venäläiset muistomerkit on usein pystytetty samoille paikoille, ja niiden voi ikään kuin nähdä taistelevan paikan omistuksesta suomalaisten muistomerkkien kanssa. Nämä identiteetikamppailut liittyvät erityisesti kansalliseen kehystämiseen ja niiden avulla esitetään, tuotetaan ja vahvistetaan paikkojen nationalistissävytteisiä merkityksiä. (esim. Raivo 2004, 57.)

Kuva 2: Erilaiset muistomerkit: kuvassa vasemmalla venäläinen muistomerkki, oikealla suomalainen vuoden 1918 sodassa kuolleille omistettu muistomerkki, jolle matkalaiset ovat juuri laskeneet seppeleen. (Kuva: Kristiina Korjonen-Kuusipuro 2010)

Yksi matkalaisista kuvasi kohtaamisia seuraavasti:

Vaikka kuljemme isä-Matin kotiseutuja, hänen tuttuja paikkojaan, tulee venäläisyys "silmille" kadunnimissä, tienviitoissa, nykyisissä Kurkijoen ihmisissä. Venäjän kieltä osaamattomalle tuntuu, ettei saa otetta asioihin niin paljon kuin haluaisi. Kävimme Kurkijoella kahdella hautausmaalla. Sellaista hautausmaata en ole ennen nähnyt, venäläisyys näkyi vahvasti ja siihen koreuteen ei vielä hitaat tunteeni kääntyneet. Koreaa oli, mutta tunnelmaa en vielä tavoittanut. Hautausmaa oli luonnontilaisempi kuin Suomessa, mikä on mielestäni hyvä asia verrattuna Suomen varsin suoraviivaisiin ja steriileihin hautakivirivistöihin. (Muisteluvihko IK2010.)

Sitaatista käy hyvin ilmi miten matkailijat antavat Karjalalle merkityksiä, jotka voivat liittyä useampaan aikaan ja todellisuuteen. Nämä merkitykset ovat hyvin yksinkertaistettuja: yhtäältä on olemassa muistojen suomalainen aika ja toisaalta nykyisyys. Tähän nykyisyyteen kuuluu "venäläisyys", jota osa matkalaisista ei ehkä toivoisi näkevänsä. On toki huomattava, että "suomalainen Karjala" ei koskaan ollut venäläisyydestä vapaata aluetta, vaan rajamaata, jolle on aina ollut tyypillistä eri kulttuurien välinen kanssakäyminen. Kurkijokea rakennettuna ympäristönä tarkastellut tutkija Netta Böök (2006, 45–46) puhuikin "Kurkijoen kolmesta ajasta": suomalaisajasta, neuvostoajasta ja Venäjän ajasta. Suomen aika on ennen kaikkea muistojen aikaa. Yllä olevasta sitaatista käy ilmi, että kokijaa hieman harmittaa, ettei toinen kulttuuri avaudu hänelle. Puhujalla ei ole tunnesidettä Kurkijokeen, mutta appensa kautta hän merkityksellistää kokemustaan ja ikään kuin tuntee hänen puolestaan. Samalla tämä on osoitus kokemuksellisen ja ylijaraisen empatian syntymisestä muistelutilanteessa (ks. esim. Kuusisto-Arponen 2016). Tällöin muistelun kohteena oleva Karjala tulee eleyksi ylisukupolviseksi kokemukseksi suvun historian kautta. Elettynä kokemuksena se kuitenkin peilautuu ja kiinnittyy myös venäläisyyteen ja Kurkijoen monikerroksiseen nykyhetkeen. Tämä asemoituminen antaa tilaa myös kansallisvaltorajat ylittävälle empaattiselle paikan tietämiselle.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Muistelutilanteissa kertomus, kehollisuus ja materiaalisuus kietoutuvat yhteen. Muistelevaa kehoa voidaan tässä yhteydessä tarkastella muistelun subjektina, kohteena ja representaation välineenä. Käyttämämme aistietnografian tulkintakehys auttaa kiinnittämään huomiota kehon moninaisesti merkityksiin. Esimerkiksi käveleminen kehollisena toimintana edesauttoi muistojen palautumista ja niiden järjestäytymistä uudelleen vanhan ja uuden kontekstin vuorovaikutuksessa. Näin ollen kehollisuus paljastaa usein enemmän yksityiskohtia paikkaan kuulumisesta kuin pelkkä kerronnallinen ilmaisu. Väitämmekin, että sosio-tilallisen kuulumisen analyysin tulee olla tilannesidonnaista ja tarkastelussa tulee hyödyntää limittäin kehollisuutta, kokijoiden muistelupuhetta ja materiaalistien elementtien tarkastelua. Näin on mahdollista paremmin ymmärtää muistelun poliittisuutta sekä paikan tietämisen kansallista, yhteisöllistä ja subjektiivista kehystämistä.

Tämän artikkelin yhtenä keskeisenä tavoitteena on ollut tulkita erilaisia hiljaisuuksia, joita Karjala-muisteluun liittyy. Hiljaisuus konkretisoitui erityisesti Karjalan matkoille tyypillisissä, toistuvissa käytännöissä. Hiljaisuus konkretisoitui myös haluttomuutena muistaa ja muistella vaikeita asioita. Vaikeisiin kokemuksiin ja muistoihin

liittyi sanallistamisen vaikeutta, mutta samalla kuitenkin näiden moniaistillista, osin tiedostamatontakin, esiin tuomista. Hiljaisuudet tulivat näkyviksi kehollisten reaktioiden tai materiaalisten objektien hyödyntämisen kautta. Keholliset reaktiot saattoivat olla vaivaantunutta naurahtelua tai katseen harhailua, materiaaliset objektit puolestaan kerättyjä kukkia ja kiviä. Hiljaisuuksien tulkinta on kuitenkin haasteellista ja tutkijalta tulkinta vaatii huolellisuuden lisäksi myötäelämisen kykyä ja hienotunteisuutta. Kaikkea hiljaisuutta ei tarvitse alleviivata, eikä kaikki sanallistamaton voi analyttisesti tarkoittaa muistelun hiljaisuutta.

Muistelutilanteissa usein törmätään hiljaisiin rajoihin, joilla meitä ja muita erotellaan. Jotta kulttuuriseen muistiin liittyvä ymmärrys voisi perustua aitoon moniäänisyyteen ja erilaisten kokemushistorioiden ymmärtämiseen, tulisi meidän hyväksyä tietämisen erilaiset muodot osaksi muistitietotutkimuksen kenttää. Tällöin muistint politiikkaa voi tarkastella kirjoitettujen ja puhuttujen aineistojen rinnalla materiaalisten ja kehollisten käytäntöjen kautta. Näin on mahdollista tulkita kansallisten, territoriaalisesti rajoittuneiden, näkökulmien sijaan Karjalaa myös ylikulttuurisena kuulumisen paikkana.

Karjalan menetyks on sen kohdanneille ja osalle heidän jälkeläisilleen edelleen vaikea hyväksyä ja Kurkijoelle suuntautuneella kotiseutumatkalla osa ihmisistä suhtautuikin venäläisiin tästä syystä kielteisesti. Kun yhteisellä matkalla olleita ihmisiä kuunteli tarkemmin, huomasi kuitenkin, että monilla oli paljon hyviäkin kokemuksia paikallisista venäläisistä ja useat ovat ystäväystyneet heidän kanssaan vierailtuaan Kurkijoella monta kertaa. Kiinnostus on siis ollut molemminpuolista ja yhtenä syynä on varmaankin ollut se, että myös venäläiset ovat kiinnostuneet oman kotipaikkansa historiasta. Ilmeistä on, että molempia osapuolia tarvitaan, jotta kokemushistorian monimuotoisuus tulisi paremmin esille. Suomalaiset matkailijat eivät useinkaan tiedä minkälaista elämä neuvostoaikana oli ja nykyvenäläisille mennyt suomalaisaika on puolestaan vierasta. Tällöin Karjala-muistelusta olisi löydettävissä yhteisiä tarttumapintoja ja jopa huolenaiheita. Lisäksi suomalaisten ja venäläisten yhteiselle muistelutyölle voisi syntyä yhä enemmän tilaa.

TUTKIMUSAINEISTOT JA KIRJALLISUUS

Tutkimusaineisto

Etnografinen aineisto: kenttätyöpäiväkirjat, valokuvat ja muu Kurkijoella toukuussa 2010 kerätty materiaali on Kristiina Korjonen-Kuusipuron hallussa.

Kirjallisuus

Aromaa, Johanna & Miia-Leena Tiili, 2014: Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. – Hämeenaho, Pilvi & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry. 258–283.

- Beatty, Andrew 2010: How Did It Feel for You? Emotion, Narrative, and the Limits of Ethnography. – *American Anthropologist* 112(3): 430–443.
- Böök, Netta 2006: Suomalaiskylästä neuvostokyläksi. Kurkijoen sodanjälkeisistä muutoksista. – *Alue ja ympäristö* 35(2): 42–54.
- Davidson Joyce, Bondi Liz & Mick Smith (toim.) 2005: *Emotional Geographies*. Burlington and Aldershot: Ashgate.
- ErlI, Astrid 2010: Cultural memory studies: an introduction. – ErlI, Astrid & Ansgar Nünning (eds.), *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin, New York: De Gruyter. 1–15.
- ErlI, Astrid 2011: Travelling memory. – *Parallax* 17(4): 4–18.
- Fingerroos, Outi 2006: Karjala – muistin ja utopian paikka. – *Alue ja Ympäristö* 35(2): 3 – 14.
- Fingerroos, Outi 2007: Uuskareliaanit nyky-Karjalassa. – Fingerroos, Outi & Jaana Loipponen (toim.), *Nykytulkintojen Karjala*. 16–32.
- Fingerroos, Outi 2008:
- Fingerroos, Outi & Jukka Jouhki, 2014: Etnologinen kenttätyö ja tutkimus: metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. – Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.), *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry. 79–108.
- Harava, Eero & Eero Kilpeläinen, 2013: Kävelyhaastattelulla lähemmäs jaettua kaupunkikokemusta. – *Versus* 4(3): 1–2.
- Hoelscher, Steven & Derek H. Alderman, 2004: Memory and place: geographies of a critical relationship. – *Social and Cultural Geography* 5(3): 347–355.
- Hua, Anh 2009: What we all long for: memory, trauma and emotional geographies. – Smith, Mick & Joyce Davidson & Laura Cameron & Liz Bondi, (eds.), *Emotion, Place and Culture*. Farnham & Burlington: Ashgate. 135–148.
- Hyvärinen, Matti 2007: Kertomus ja kertomuksen rajat. – *Puhe ja kieli* 27(3): 127–140.
- Hyvärinen, Matti 2014: Muisti, kertomus ja kerronnallisuus. – Hakkarainen, Jani & Mirja Hartimo & Jaana Virta (toim.), *Muisti*. Tampere: Tampere University Press. 31–41.
- Ingold, Tim 2011: *Being Alive. Essays on movement, knowledge and description*. London and New York: Routledge.
- Ingold, Tim & Jo Lee Vergunst (eds.) 2008: *Ways of walking: ethnography and practice on foot*. Aldershot and Burlington: Ashgate.
- Katajala, Kimmo 2013: Konstruoitu Karjala. Suomalaisen historian tutkimuksen Karjala-paradigmat 1900-luvulla. – Suutari, Pekka (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki: SKS. 29–82.
- Kinnunen, Tiina & Ville Kivimäki (toim.) 2006: *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva.
- Knuuttila, Seppo & Pekka Suutari, 2013: Mikä pitää koossa Karjalaa? – Suutari, Pekka (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki: SKS. 9–25.

- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina 2012: *Yhteinen Vuoksi. Ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa 1800-luvulta nykypäiviin*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen, 2012: Emotional silences: the rituals of remembering the Finnish Karelia. – Törnquist-Plewa, Barbara & Niklas Bernsand (eds.), *Painful Pasts and Useful Memories. Remembering and Forgetting in Europe*. Lund. 109–124.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Anneli Meriläinen-Hyvärinen, 2016: Living with the loss: Emotional ties to place in the Vuoksi and Talvivaara regions in Finland. – *Emotion, Space and Society* 20: 27–34.
- Korpela, Mari & Laura Hirvi & Sanna Tawah, 2016: Not alone. Doing Fieldwork in the company of family members. *Suomen Antropologi* 41(3), 3–20.
- Koskinen-Koivisto, Eerika 2014: Tutkimuskohteena läheinen ihminen. Refleksiivisen ja dialogisen tutkimusotteen mahdollisuudet ja rajoitteet etnografisessa tutkimuksessa. *Elore* 21(2), 1–26.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2007: Sotalapsien paikka(tunne). *Alue ja Ympäristö* 36: 2, 3–17.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2008a: Identiteettipoliittista rajankäyntiä: muistot evakko- ja sotalasten paikkatunteen rakentajina. – *Terra* 120(3): 169–182.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2008b: Kotirintamia ja kaukomaita: paikattomuus tilallisen trauman ilmentäjänä suomalaisten ja englantilaisten sotalasten muistoissa. – *Nuorisotutkimus* 26(2): 15–31.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2009: The mobilities of forced displacement commemorating Karelian evacuation in Finland. – *Social and Cultural Geography* 10(5): 545–563.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2011: Transnational sense of place: Cinematic scenes of Finnish war child memories. – *The Journal of Aesthetics and Culture* 3. [online] <<http://dx.doi.org/10.3402/jac.v3i0.7178>> [1.5.2017.]
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2015: Relating self, place and memory: Spatial trauma among the British and Finnish War children. – Harker, C. and Horschelmann, K. (eds.), *Geographies of Children and Young People: Conflict, Violence and Peace*. [online] Singapore: Springer. DOI <10.1007/978-981-4585-98-9_18-1>
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa 2016: Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. – *Sosiologia* 53(4): 396–415.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Ulla Savolainen, 2016: The interplay of memory and matter: narratives of former Finnish Karelian child evacuees. – *Oral History* 44(2): 59–68.
- Junila, Marianne 2008: Eri maata – vieraiden naiset ja lapset kansallisessa kertomuksessa. – *Nuorisotutkimus* 26(2): 32–45.
- Lury, Celia 1997: The objects of travel. – Rojek, Chris & John Urry (eds.), *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory*. London: Routledge. 75–95.

- Meriläinen-Hyvärinen, Anneli 2010: "Sanoppa minulle, onko mejän hyvä olla täällä?" Paikkakokemukset kolmen talvivaaralaisen elämässä. – *Elore* 17(1) [online]: 60–85. < http://www.elore.fi/arkisto/1_10/art_merilainen_1_10.pdf > [25.4.2017.]
- Näre, Sari & Jenni Kirves & Juha Siltala & Joni Stranberg (toim.) 2007: *Sodassa koettua 1, Haavoitettu lapsuus*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Pink, Sarah 2009: *Doing sensory ethnography*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Raivo, Petri 2004: Historialliset maisemat ja maantieteellinen muisti. Näkökulmia sotahistorian sijainnilliseen representaatioon. – Mäntysalo, Raine (toim.), *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Jyväskylä: Atena. 141–163.
- Savolainen, Ulla 2015: *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Siim, Pihla Maria 2016: Family stories untold. Doing family through practices of silence. – *Ethnologia Europaea* 46(2): 74–88.
- Sireni, Maarit 2016: Muistin paikat siirtokarjalaisissa kodeissa. – *Terra* 128(2): 63–74.
- Stepanova, Eila 2008: Karjala – monikasvoinen ja monitulkintainen, suomalainen? – *Elore* 15(1) [online]: 1–4. < http://www.elore.fi/arkisto/1_08/ste1_08.pdf > [25.4.2017.]
- Till, Karen E. 2005: *The New Berlin: Memory, Politics, Place*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Turner, Jonathan.H. & Jan.E. Stets, 2005: *The Sociology of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uotinen, Johanna 2010: Aistimellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. – *Elore* 17(1)[online]: 86–95.< http://www.elore.fi/arkisto/1_10/katsart_uotinen_1_10.pdf > [25.4.2017.]
- Vainikka, Vilhelmiina 2015: *Rethinking mass tourism. Professional discourses of contemporary mass tourism and destinations*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Venäjän Federaation tilastopalvelu. [online] <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/en/main/> [28.12.2016.]
- Winter, Jay 2006: Thinking about silence. – Winter, Jay (ed.), *Remembering War: The Great War between Memory and History in the 20th Century*. Michigan: Sheridan books. 3–31.

Filosofian tohtori Kristiina Korjonen-Kuusipuro on kulttuuriantropologi, joka työskentelee tutkijatohtorina Tampereen yliopistossa.

Hallintotieteiden tohtori, dosentti Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen on maantieteilijä ja työskentelee akatemiattutkijana Tampereen yliopistossa.